

SZÉKELYHIDI ÁGOSTON
**Nemzeti kultúra helyett
 hungarikum?**

Törvényjavaslat készül újabb hungarikumok védelméről. Eddig tizenegy eredeti magyar termék tartozik ebbe a körbe. Jó okkal látnának a kezdeményező közgazdászok és politikusok több hazai élelmiszert a kereskedelmi világverseny élmezőnyében. A franciáknál például csak sajtból húsznál is több viseli a nemzeti védjegyet. Mentsük hát, ami a hungarikumokból még menthető! Borok, pálinkák, fűszerek, ételek mellett most népi iparművészeti remekekre is gondolnak. Kínálat és kereslet kirakataiban fél évszázados kommunista birodalmi elszigetelés után így elindulhat egy kis kárpótlás. Ha ezt a termelők anyagi érdeke mozgatja, akkor is nemzeti ügyről van szó. A hungarikumok védelmének kiterjesztését tehát a nemzeti kárpótlás részének tekinthetjük. A nemzeti értéket és a hungarikumot azonban nem cserélhetjük föl egymással.

Maradjunk ennél az összefüggésnél. Korszakunkban legnagyobb kár a nemzeti kultúrát sújtotta, ámde kárpótlásra ebben mutatkozik legkisebb esély. Hogy ezt mivel mérhetjük? Eredeti nemzeti fogyasztási termékeknél ugyebár a mennyiségek összehasonlítása nagyjából eligazít. A nemzeti kultúra egésze azonban történelmi folyamatban és szerepben jelenik meg. Sorsát és helyzetét ilyenként jellemezhetjük. Európa élő nemzeti kultúráit anyanyelvek alakították ki – a hagyományozás, az újulás, az intézményesülés, a befogadás mindig és mindennütt erre az alapra épül. Egy-egy nemzeti kultúra a maga szerves életét csakis az anyanyelv közegében és térségében élheti. Szerencsés helyeken és korszakokban nyelv, nyelvi közösség, ország, állam és sokfajta egyéb kölcsönhatás hajtóerői találkoznak a nemzeti kultúra kiteljesedésében. Máskor pedig belső fogyatkozások és külső kényszerek szűkíthetik, sőt sorvaszthatják a nemzeti kultúrát. Innen nézvést a magyar nemzeti kultúra az anyanyelvi írásbeliség utóbbi évszázadaiban a feltételek kedvező együttműködését sosem élvezhette. Kibontakozását hiányok, kényszerek, tilalmak nehezítették és késleltették. A birodalmi alávetettség és szétszakítottság egymást követő korszakaiban éppenséggel a nemzeti kultúrának kellett szerepet vállalnia a nemzeti közösség megtartásában – mindennapi érdekek, feladatok, ütközések képviselését vette magára. A tiszta szellemi és tudományos teljesítmény nyugati mintája ezért egy fejlődési szakasszal megelőzte a hazai pályákat.

Ezt az európai megkésettiséget az 1945 utáni kommunista birodalmi elszigetelés leszakadássá rontotta. A magyar nemzeti kultúra ebben a korszakban mind saját hagyományától, mind az európai kölcsönhatásoktól idegen útra szorult. Most aztán, az 1990-es alkotmányos rendszerváltozással ennek a leszakadásnak a kárpótlása zajlik. Örökölt terhekkal. Legfőbb eredmény, hogy visszataláltunk Európába. Közben persze Európa folyamatosan változott. A kölcsönhatásoknak az egyik oldalon ez szab mércét. A magyar nemzeti kultúra mai alkotóképességét különösen távlatos és sokoldalú támogatásnak kellene segítenie abban, hogy saját hagyománya és az európai kölcsönhatások keretében megújuljon. Fájdalom, nem ezen a pályán mozog. A hazai kísérleti tudomány gyorsuló léptekkel küzdi le hátrányát, noha nagyrészt külső együttműködésből táplálkozva. A szellemi kultúra viszont 1990 óta is minduntalan akadályba ütközik. Napjainkra már nyilvánvalóan válság fenyegeti. Nevezetesen az irodalmi és színházi, illetve anyanyelvi befogadói közösség körében az alap maga szűkül. Az elszakított Kárpát-medencei magyar közösségek anyanyelvi iskolázásában most tizenhét-húsz százalékos veszteséggel számolnak. Ez és a nyelvi beolvadás egyéb formái, valamint a nyelvcsere rohamosan szűkíti a nemzeti irodalom és színjátszás befogadásának lehetőségeit, egyáltalán létfeltételeit. Másfelől a szellemi kultúra és a közvetítés, vagyis az oktatás, a közművelődés, a civil önszerveződés fenntartási forrásai kiapadóban vannak. Meg kell ismerkednünk a magyar kulturális csőd fogalmával és szegényével. Az ellensúlyozás mindenekelőtt a magyar államra hárul. Ezzel szemben a kormányzat tovább csökkenti a nemzeti kultúra támogatását, az anyanyelvi térségben pedig megszüntette az együttműködés eddigi intézményeit, a Magyar Állandó Értekezletet és az Illyés Közalapítványt. Az európai kölcsönhatások világában sem érvényesíti a szükséges és lehetséges diplomáciai kárpótlást. A fenyegető jelzésekre pedig rendre késlekedik a válasz.

Európa 1945 óta beletagolódik a világpiacon rendszerbe, így a kultúra piacának is utat enged. A szereplők a kultúra piacán is erejük szerint nyernek vagy veszítenek, emelkednek ki vagy süllyednek alá. Itt tehát a piaci kiválasztódást kell ellensúlyozni, a kultúra javára. Európa töretlenül fejlődő nemzeti kultúrái és gyarapodó államai erős támaszt jelentenek saját szereplőiknek. Vajon a magyar nemzeti kultúra ebben mire számíthat? Először is az anyanyelvhez kötődő irodalom, színház és közvetítési hálózat szorul támogatásra a kulturális piac érdekeinek ellensúlyozásában – a piaci kiválasztódás erejével arányosan. A történelmi kárpótlás ebben a támogatásban ölthet testet. Hát ez a kárpótlás elmaradt.

Nincs cáfolat arra, hogy a kezdetben szocialista-liberális, majd a kisebbségre szoruló szocialista kormányzat megelőgszik a nemzeti kultúra helyett a hungarikum védelmével. De még ebben is óvatoskodik. A mostani ellenzéki törvényjavaslat elfogadását például ahhoz köti még, hogy piaci körökben elkerülhesse az ütközést. Ha az italokhoz ragaszkodik, a fűszereknél engedne vagy fordítva. Ez volna a korszerű és ésszerű piaci szemlélet, mondják.

Magában ez igaz is lehet. Most azonban a nemzeti kultúra működésének összefüggéseiről beszélünk. Ha a mai kormányzat valóban otthonosan mozog a világpiacra, annál könnyebben támogathatja piaci eszközökkel is a nemzeti kultúrát. De nem teszi. Magyarország 2005 óta az Európai Unió tagállama. Ez meg diplomáciai eszközöket bocsát a kormányzat rendelkezésére. A nemzeti kultúra ebből sem húz hasznot. A kormányzat nem törekszik a nemzeti kultúra éltető forrásainak és feltételeinek hazai és európai kiépítésére. Magára hagyja a nemzeti kultúrát. Engedi, hogy Magyarországon a kulturális piac kénye-kedve szerint terjeszkedjen, meghatározó befolyást gyakorolva a tulajdonlásban, az intézményekben, a közvéleményben. Ebben aztán nincs megállás. Ott tartunk, hogy a kulturális piacon a kínálat és a kereslet korlátlanul érvényesül. Ez a kínálat és kereslet szabja meg, hogy mi a jó vagy a rossz, a korszerű vagy az elavult, a sikeres vagy a sikertelen. Ennek hatása a piaci média túlhatalma révén csak fokozódik. A nemzeti kultúra így akár teljesen védtelessé válhat. Nemzet feletti érdekcsoportok a magyar kultúra egészét elavultnak, haladásellenesnek, kirekesztőnek minősíthetik – károsnak, fölöslegesnek, eladhatatlannak. A hazai kulturális piac keresletét saját nemzetközi kínálatukkal töltik ki. Meglehet, ezt a végpontot a korszerűnek és ésszerűnek nyilvánított piaci szemlélet győzelemnek tekintené. Jó esetben maradna utána néhány eladható hungarikum.

Holott fordítva, a magyar nemzeti kultúra senkitől és semmitől sem vesz el semmit. Hozzáad a világkultúrához, nem élösködik rajta. Sajátossága abban áll, ahogy nyelvi, szellemi, történelmi közösségét nemcsak kifejezi, hanem önazonosságát is építi. Ez a nemzeti közösség sajátos helyzetéből következik. A közép-európai térségben a magyarság időről időre külső nemzeti és birodalmi erők beolvasztási kényszerével küszködött – nyelvi, szellemi, történelmi önazonosságának megtartását vagy elvesztését így sorskérdésként és létkérdésként élte meg. A magyar kultúra önkifejezési arculatában a közösségi áldozat, védekezés, felelősség, eszményítés jegyei ezért annyira nyomatékosak a tiszta személyesség jegyei mellett. Európa nyugati nemzeti kultúrái jószerivel már 1849 után, a töretlen polgárosodás talaján inkább a sze-

mélyesség belső élményét és a személyességet magát állítják középpontba. Ez viszont az ő helyzeti sajátosságukból ered. Sajátosság nézne itt farkasszemet sajátossággal? Sajátosság győzne vagy veszítene sajátossággal szemben? A kultúra másfajta élettörvényt követ. Európán belül ezek a nemzeti kulturális sajátosságok eltérnek egymástól, és ugyanakkor kiegészítik egymást.

Igaz, a piacon túl a közvéleményben is jelentkeznek törekvések ezen sajátosságok szembeállítására fejlettség vagy visszamaradottság, magasrendűség vagy alacsonyrendűség szerint. Forduljunk ebben is Európa történelméhez. Szörnyeteg erőszakhatalmak, a kommunizmus és a nemzetiszocializmus használta gyilkos fegyverül az úgynevezett kultúrharcot – egyik is, másik is kizárólagosan saját kulturális önazonosságát minősítve fejlettnak és magasrendűnek. Minden szembeállító és kizárólagos törekvés az európai kultúrharcnak már a nevében is torz rémségeit idézi fel. Ilyen tudatos vagy nem tudatos törekvéseknek nem lehet helyük a mai Európában. Tény, hogy az ilyenfajta szembeállításokat és kizárólagosságokat a piaci érdekküzdelmek gerjesztik. Ezek az érdekküzdelmek szednek aztán áldozatot a kulturális piacon. Áldozatul pedig az a kulturális szereplő, termék, intézmény esik, aki és amely gyengének bizonyul – akit és amelyet nem támogat gazdasági, politikai, állami erő. Visszatértünk ezzel a mai hazai viszonyokhoz. Ki kell mondanunk, hogy a piaci uralommal szemben a nemzeti kultúra vesztesre áll. Nem az értékvesztéssel, hanem az életképesség elvesztésével kell szembenéznie. Szellemi alkotóinak, intézményeinek és közvetítőinek túlnyomó többsége a pusztá létfenntartásért már kegyelemkenyér után néz. A nemzeti kultúrát a mai kultúrpolitika taszította a piac önkényuralma alá. Ha ez kultúrharc, akkor a piac kizárólagossága arat győzelmet a nemzeti kultúrán. Ezt a kultúrharcot végtére saját nemzete ellen eresztette szabadjára a kormányzat. Vesztesnek és áldozatnak dobta oda az önismertetétől, önazonosságától, önkifejezésétől megfosztandó nemzeti közösséget. Ezen a ponton nem a piacot kell kárhozatni. Itt ugyanis a piaci érdek ellensúlyozását szabotálták el. Ezért a mulasztásért és bűnért a felelősséget a mai államnak kell viselnie.

Hatalmi irányváltás közeleg. A márciusi népszavazás nyolcvanhárom százalékos többségi akarata adott jelet erre. A jelenlegi ellenzéki erő, a Magyar Polgári Szövetség ezzel a felhatalmazással határozhatja majd meg az irányváltást. Ez a felhatalmazás az eddigi politikai, szellemi, szakmai magatartás elismerését jelenti, ugyanakkor gyökeres váltásra kötelez. Irányváltásra lesz szükség mindenben, nem a hiányállapot toldozására-foldozására. Az új nemzeti-polgári kormányzatnak így a nemzet érdekének, benne a nemzeti kultúra érdekének elsőbbsé-

géhez kell igazodnia. Ha kárpótlás indul, az az egész nemzeti közösség szellemi, erkölcsi, történelmi önazonosságának megújulási esélyét szolgálja. Ezzel a nemzeti kultúra szerepének és életképességének megújulásához érkezünk. A piaci érdekérvényesítést halaszthatatlannul ellensúlyozni kell. Olyan támogatási forráskör és telepítési, felhasználási rendszer alkalmas erre, amely működésbe lendíti a nemzeti kultúra hazai és külföldi szereplőit, intézményeit, közvetítési és befogadási hálózatát. Minden alkotóelemnek együtt, szerves egészként kell feltöltődnie és megújulnia. Magyarország európai uniós tagsága a közös forrásokat, intézményeket, diplomáciai csatornákat is megnyitja erre. Ha ez befektetés, akkor a magyarság évezredes európaiságának megújítását célzó befektetés. Legyen a múlté, hogy a magyar nemzeti kultúra a megtúrtek mellékútjain közlekedik, és csak a hungarikumok kirakatában szerepel. A magyar nemzeti kultúra kiteljesedése a kulturális nemzet kitelje-

sedését táplálja. Európában a magyarságnak ez a kiteljesedés ígér méltó és tartós helyet és szerepet.

De ne siessük el a dolgot. Jelenleg a nemzeti kultúra romokban hever, és bizonytalanság veszi körül. Keserűen panaszkodik a piac személytelen hatalmasságaira, miközben tudja, hogy az ellenséget nem ott kell keresnie. A nemzeti kultúrát a nemzettől és a kultúrától idegen politikai érdekcsoport hagyta minden nélkül veszendőbe sodródni. Ha már a nemzeti kultúra az utolsó kívánság jogán szembesülne nyomorúságának okozójával, a szocialista-liberális politikai érdekcsoport nemzettudatának, értéktudatának, felelősségtudatának hiányára akad – de hát a hiány nem vonható kérdőre. Politikai téren viszont egyértelmű következtetésre jutunk. Magyarországon vagy a nemzeti kultúra vagy a szocialista-liberális érdekcsoport kap esélyt. A döntés utáni feladatra a nemzeti kultúra híveinek mindenesetre készülniük kell.

DEMETER JÓZSEF

Kozmikus ikerablakok

*A világon percenként hal
éhen egy-egy gyermek.
(újsághír)*

*Kozmikus ikerablakok
Fényében
Mindennek van ablaka.
Nemcsak a tengernek.
A tájnak is. A szívnek is.
Még ha sejtnyi is, de van.
Mint a legcseppőbb
Harmatnak, mely csupa
Ablakból áll, akárcsak
A jégvirágok. Zúzmará-
Bibésen. A búzaszemnek
Viszont ikerablaka van,
Mint a tüzes-jeges
Csillagoknak. Mint a
Békebeli csillagoknak.
Most pedig álljunk a
Tükör elé – hegyikristály
Képzeljünk el
Egy égbenyúló, éhező
Világra néző búzamezőt.
Határtalan fényességű
Búzamezőt. Milliárdnyi iker-
Ablak-csönddel.
Kozmikus aratás előtt.*